

Luomai

1. Edvardas Gudavičius apie XVI amžiaus bajoriją

<...> Niekad Lietuva dar neturėjo tiek žmonių ir tiek negamino, kiek XVI a. Vien tarp 1528 ir 1567 m. gyventojų padaugėjo 40 proc. VII dešimtmetį iš dvidešimties valakų pusei metų buvo galima kariuomenei patiekti statinę miltų, po 2 karčius žirnių ir avižų, 1 karčių sorų, po 2 akmenis lašinių bei druskos, 1 karčių česnakų, 10 sūrių. 1534 m. sidabrinę nuo jaučių žagrės ėmė po 12 grašių, nuo arklio žagrės - po 6. Sunkiai šarvuotas algininkas VII dešimtmetį kainavo 10-12 kapų per pusmetį. Visi šie skaičiai neblogai parodo ginklo tarnybos ir pinigų santykį. I Lietuvos Statuto (toliau - LS) reikalavimas, kad atliekančio karo tarnybą bajoro žirgas būtų vertas 4 kapų⁶, liudija, jog šią tarnybą išmokta vertinti pinigais jau III dešimtmetį.

<...> Didžioji Europos kainų revoliucija Lietuvą pasiekė tik XVI a. pabaigoje, tačiau ir tokiomis sąlygomis natūralių produktų santykis su pinigais veikė nebrangiai save išlaikančio bajoro naudai. Net ir protingai tausojami ginklai seno, žirgų veislės ir poreikiai joms kito, o jeigu etmonai ir priimdavo jį į rikiuotę su senstelėjusia išranga, tuo jam pačiam buvo blogiau, nes mūšiai ir apgultys tikrino jį kur kas negailestingiau už etmonus. XVI a. LDK kariuomenės surašymai rodo, kad tik nedidelė jos dalis buvo gerai apsiginklavusi, ir daug bajorų stodavo į karą „nuo dūmo“, t. y. neturėdami valstiečių. Taigi turtiniu požiūriu bajoriškai gyveno tik bajorų viršūnė.

<...> Viename visuomenės poliuje susitelkė išimtinai didelės ponijos teisės, kitame - šią padėtį užtikrinantis teisių neišplėtojimas, t. y. baudžiava. Bajorų dauguma liko kažkur viduryje, gavusi teises, bet negavusi didžiosios galimybių dalies.

Gal iškalbingiausiai visa tai patvirtino disponavimas žeme. Valstiečių teisių raida buvo sustabdyta, jų disponavimo siaurinio vaizdas faktiškai rodė tik reglamentacijos patikslinimo praktiką valstiečiams. Bajorų daugumai tai vis dėlto buvo teisių plėtimas. Valstiečiai neteko paveldėjimo pagal šonines linijas, o bajorų paveldėjimo linijoms ribų nebeliko. Intensyvus privilegijų tikslinimas (jas išleisdavo kiekvienas didysis kunigaikštis) ir dėl to atsiradusi

brandesnių teisinių normų recepcija bajorų daugumai programavo labai palankią turto teisės raidą.

Gudavičius, E. *Lietuvos europėjimo kelias*. Vilnius, 2002, p. 168-171.

2. Rimvydas Petrauskas apie luomus LDK

<...> Bajoras - tam tikromis savybėmis ir tam tikra padėtimi išsiskiriančios giminės narys. Būtent gimimas bajoro šeimoje suteikdavo bajorystės teises. Pagal 1522 m. nuostatus, suabejojus kokio nors bajoro kilmingumu, jis turėdavo į teismą atsivesti du giminaičius bajorus, kurie prisiektų jį esant jų giminės nariu (kartu ir bajoru). Valdovas turėjo teisę suteikti paprastam žmogui bajorystę.

<...> Egzistavo didžiojo kunigaikščio ir ponų bajorija. Beje, žodis ponas buvo vartojamas ir didžiajam kunigaikščiui apibūdinti, ir tai rodo diduomenės valdžios savo teritorijose mastą. Ponų bajorai tarnavo savo senjorams kariniuose būriuose (pvz., Alberto Goštauto ir Mikalojaus Radvilos daliniuose). Dovanodami žemes, ponai kartu dovanodavo ir jose gyvenančius bajorus. Tiesa, skirtingai nuo valstiečių, ponų bajorai turėjo išėivystės teisę.

1564 – 1566 m. administracinė reforma iš šios margos bajorijos turėjo sukurti pavietininkus, t. y. pavieto bajorus. Kitais žodžiais tariant, „asmeninę“ bajoriją (kunigaikščio, ponų) keitė „teritorinė“ bajorija. Ši reforma į vieną bajorijos (šlėktų) luomą suliejo kunigaikščius, ponus, smulkiuosius bajorus. Tik dabar griežtąja prasme galima kalbėti apie bajorų luomą.

<...> Valstiečių įbaudžiavinimas buvo labai ilgas procesas, užsitęsęs iki XVI a. vidurio. Be to, per visą baudžiovos laiką toliau gyvavo individualus valstiečio ūkis. Valstietis prarado nuosavybės teisę, bet išlaikė žemės naudojimo teisę. Už tai jam buvo garantuota jo pono globa. <...> Be to, ponas už savo valdinius atlikdavo itin sunkiai valstiečių įvykdomą karinę prievolę.

<...> Jau XIII a. pradėjo klostytis atskiros valstiečių kategorijos: arklininkai, drevininkai, žvejai. Gausiausią dalį sudarė grūdais atsiskaitantys valstiečiai – duoklininkai. Tarpinis sluoksnis tarp bajorų ir valstiečių buvo karo tarnai („gerieji žmonės“). <...> Iš jų ilgainiui išsirutuliojo smulkioji bajorija. <...> XV a. vyko „tarpinių“ sluoksnių nykimo procesas, o galutinai jį užbaigė 1557 m. Valakų reforma, suliejusi valstiečius į daugmaž vientisą socialinę darinį. Nuo tada valstiečius galima vadinti neprivilegiuotuoju luomu.

Petrauskas, R. Luomai. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*. Vilnius, 2001, p. 322-328.